

zeb ve skupině, resp. míru jejich izolovanosti ve vztahu k tomuto koloběhu, a dokonce modelovat různé průběhy těchto vazeb².

V recenzi jsme vznesli několik kritických připomínek. Čtenáři se může zdát, že to je příliš laciné v situaci, kdy od výzkumu uběhlo 18 let. Uvedli jsme však, že ve své době znamenala tato studie podstatný přínos k rozvoji sociologické teorie malých skupin i k metodice jejich výzkumů. Konkrétně historicky vzato byla právě pro své nemalé prvky mechanicismu v určité míře zdravou protiváhou psychologismu, který ve výzkumu malých skupin v USA prakticky zcela ovládl pole. Další práce Festingerovy dále rozvíjely toto zaměření.

Kromě toho nutno dodat, že v pozdější americké sociologické literatuře, pokud jsme měli možnost ji studovat, jsme našli mnoho pozitivních (a zpravidla naprosto oprávněných) odvolání na tuto práci, avšak žádnou kritickou připomínku. Proto máme za to, že je-li naše veřejnost vlastně poprvé s touto prací seznámena, nemůže se tak stát jen ve formě nekritického referování o jejím obsahu. Kritika pak nemůže zastírat její nesporné převažující kлады.

Dragoslav Slejška

Právo a společnost

Rozsiahla práca Františka Šamalíka *Právo a společnost*¹ znamená určitý nekonvenčný prielom do tradičnej právnoteoretickej literatúry.

V deviatich kapitolách (I. Geneza práva, II. Objektivácia pravidiel správania, III. Vôľový charakter práva, IV. Formy práva, V. Štát a právo, VI. Dualita „práva“, VII. Spoločenské a právne vzťahy, VIII. Aplikácia práva, IX. Právo, morálka a politika) sa autor neobyčajne podnetným spôsobom zamýšľa nad celým komplexom závažných otázok predovšetkým spoločenského postavenia a funkcie práva chápaného v širších štruktúrálnofunkčných kontextoch. Osobitne kapitoly VII.—IX. predstavujú vzhľadom na aktuálny praktický dosah problematiky viac ako len právne alebo štátoprávne problémy, v ktorých je spoločenská efektívnosť práva a súčasne jeho citlivosť na integritu spoločenského mechanizmu a jej stimuly, konkrétne politiku, značne intenzívna.

Programatickou tézou, ktorá je „in nuce“ obsiahnutá v celej práci, je idea formulovaná autorom na str. 52, že totižto „vedecké

skúmanie práva začína tam, kde je právo nazerané ako sociálny fakt, tj. sociologicky; tam, kde analýza práva vychádza z analýzy sociálnej štruktúry, nie analýzy práva samotného“. Pokiaľ sa autor vyhýba označeniu svojej práce ako sociologickej a obmedzuje sa (napr. v predhovore) na jej kvalifikáciu ako viac menej sociologického traktovania práva, rozvíja, podľa môjho súdu², neobyčajne podnetne sociologizujúcu koncepciu v slede jednotlivých kapitol. Takýto prístup umožňuje otvorene prekonať konflikt medzi „dogmatickou“ („sémanickou“) koncepciou práva, do ktorej bola nielen právna teória, ale predovšetkým právna prax vtlačaná v minulom období, a jej sociologickým prekonaním. Bolo určitým paradoxom obdobie nazývaného nepresne tzv. obdobím kultu osobnosti, že formálne zdôrazňovanie zopätia práva a spoločnosti prekrývajúce kanonizáciu určitých jednostranne chápaných téz klasikov marxizmu-leninizmu a apologetiku deformácií v praxi viedlo fakticky vo svojich dôsledkoch k vzdialovaniu práva od spoločnosti, k neblahému umŕtvovaniu jeho sociotechnickej funkcie. Tým sa súčasne navodzovala nesprávna metodologicko-teoretická východisková základňa znemožňujúca účinné teoretické zdôvodnenie rozporných javov polarizovaných formálne na jednej strane ako právny formalizmus a na strane druhej ako právny nihilizmus.

Autor na inom mieste (*Úvod do sociológie práva a politiky*) pokúša sa vymedziť predmet sociológie práva. Jej základnými smermi skúmania je 1. skúmanie situácií, v ktorých možno pozorovať činnosť pomocou práva, konflikty s právom alebo rôzne vplyvy utvárajúce právo; 2. formulovanie a overovanie hypotéz o činiteľoch, meniacich právo alebo právom menených; 3. vypracovanie sociotechnických odporúčaní o tom, ako tvoriť a používať právo, aby sa dosiahli predpokladané (žiaduce) výsledky.

Pre osobitnú povahu tohto metodologicko-teoretického problému diskusnej povahy³ nie je pravda možné ani účelné zaujímať hoci len v neplnom rozsahu stanovisko k otázke funkčnosti a obsahovej náplne sociológie práva, čo by i na stránkach tohto časopisu zasluhovalo svoju pozornosť. Domnievam sa však, že i z tohto hľadiska plní práca i funkciu veľmi seriózneho príspevku v diskusno-teoretickej oblasti vyžadujúcej značne širšie teoretické zázemie i v ujasňovaní postavenia a spoločenskej funkcie marxistickej sociológie vôbec, osobitne však k systému právnej vedy.

² Jde o výzkum, jehož podstatné údaje i některé závěry byly publikovány v rohtaprintové práci *Sociometrické studie*, VPAK, Praha 1965. Partie s použitím této techniky tam však ještě publikovány nebyly.

¹ ČSAV, 1965, str. 365.

² Pozri napr. i podnetnú recenziu J. Mečla. *Společnost a její právo*, Socialistická zákonnost 3/1966, str. 129 a n.

³ Cenné podněty obsahují o. i. state polského

autora A. Podgóreckého (napr. *Pojetí a výsledky sociologie práva v Polsku*, Právnik č. 2 (1966), kterého práca *Sociologia prawa* sa prekladá, u nás napr. state P. Dojčáka (Právny obzor 4/1966) apod.

Určitú základnú, i keď v mnohom smere náročnú orientáciu poskytuje o otázkach svetového postavenia sociológie práva stat N. S. Timaševa *Rozvoj sociologie práva a její sféra uverejnená v ruskom preklade*, práce G. Bekkera — A. Boskova, *Sovremennaja sociologičeskaja teorija*, Moskva 1961, str. 479 a n.

Charakteristickou črtou Šamalíkovej práce prestupujúcou celou jej štruktúrou je jeho neobyčajne fundovaný prístup (nielen v zmysle právnickej vzdelanosti), s ktorým sa zaoberá „multidimenziálnym“ určením práva ako významného spoločenského faktoru. Je neobyčajne zložitě označiť tradičným spôsobom ústrednú kapitolu práce. Autorovi nejde o nijaké samoučelné vyzdvihovanie „zásluh“ Stučku, Pašukanisa a Petražyckeho na jednej strane a necitlivého, nesprávneho, v mnohom od marxizmu sa odkláňajúceho postoja Vyšinského na strane druhej. Nemyslím, že by tu išlo o púhy historický exkurz, keď sa v tejto súvislosti o. i. čitateľovi dostáva viac ako púha informácia o ideovopolitickom a fakticky i mocenskom konflikte v tejto oblasti. Šamalík citlivo ukazuje už v kapitole Geneza práva (str. 10 — 12), ďalej i napr. v VI. kapitole (str. 177 — 229) venovanej problematike objektívneho a subjektívneho práva, právnej subjektivity apod. i medzi Stučkovho prínosu pre antiformalistné chápanie práva, pričom jeho neobyčajne podnetné úsilie o vyjadrenie zopätia práva a ekonomickej štruktúry prekročilo „hranicu tolerancie“, došlo k stotožneniu „práva an sich“ s ekonomicou štruktúrou, vystavenému nesprávnej, značne preexponovanej kritike Vyšinského.

I sám problém objektívneho a subjektívneho práva je — ako uvádza Šamalík v súvislosti s charakteristikou Pašukanisovho poňatia, problém neobyčajne zložitý, už napr. vzhľadom na terminologickú mnohoznačnosť pojmu právo. V období kultu osobnosti bola kategória subjektívnych práv označovaná za buržoázne, nevedecké, obsahovo nereálne chápanie práv, čo, pravda, zoslabovalo právnú stabilitu postavenia človeka v spoločnosti. (Obdobne tomu bolo i s kategóriou právnej istoty.) Zdá sa však, že i správne podnetné konštatovanie (str. 207), totiž že „poňatie subjektívneho práva alebo vôbec vzťah objektívneho a subjektívneho práva nadobúdajú v podmienkach socializmu novú podobu...“, bude vyžadovať ďalšie teoretické rozpracúvanie. Autor výstižne konštatuje, že subjektívne právo predpokladajúce *spoločenského človeka* (zdôraznil F. Š.) nemožno uzavrieť do úzkeho rámca občianskeho a štátneho práva, lebo má vyjadriť objektívne postavenie človeka v totalite spoločenských vzťahov. Správne poukazuje na neudržateľnosť koncepcií o akomsi „totálnom antiindividualizme“ marxizmu, hoci na druhej strane nepopiera ako teoretický problém určité dimenzie „odindividualizovania“ práv.

Veľmi vďačnou oblasťou pre sociologické skúmanie predstavujú rôzne postoje vznikajúce zopätím s právom, oblasť „právneho správania“, jeho predpokladov, motívov a dôsledkov, presnejšie — autorovými slovami povedané — „dvojaká podoba“ ľudského správania, upravovaného jednak právnymi normami a jednak ako objektu právnych vzťahov (str. 247 a n.) Autor sa i v tejto súvislosti znova nepriamo vyjadruje i k povahe svojej práce, ktorá je výslednicou aktuálnych snáh o psychosociologické trakto-

vanie práva, o postihnutie jeho „hraničného“ významu. Autorovi tu ide o viac ako o púhe logické vysvetlenie právneho formalizmu, ak píše, že „základná sociálna jednota socialistickej spoločnosti umožňuje prekonať zdroje samoučelného formalizmu, avšak súčasne vyžaduje i prísne dodržiavanie formálnych náležitostí, ktoré sú nutné k zisteniu a ochrane práv a povinností občanov. Absolútna antiformalnosť je prejavom právneho nihilizmu“ (str. 252). Tu sa už autor zaoberá i problémami socialistickej zákonosti, kedy napr. konformizmus s právom nemusí byť vždy ekvivalentom konformizmu so spoločnosťou. I v prípadných sociologických výskumoch motivácie porušovania a dodržiavania práva je potrebné práve z okruhu autorom nastoľovaných problémov dôslednejšie vychádzať a tým zabezpečovať i maximálnu účinnosť nielen represívnych, ale i preventívnych opatrení sociotechnickej povahy.

I okruh problémov, ktoré autor nastoľuje v súvislosti s problematikou aplikácie práva (kap. VIII.), o. i. otázky garancií jeho optimálnej realizácie, zasluhuje — vzhľadom na široký okruh mimoprávných faktorov participujúcich na tomto procese — samostatnejšie spracovanie.

Dynamizmus vzájomných vzťahov práva, morálky a politiky (kap. IX), ktorých skúmaním autora práca končí, zasluhuje taktiež i ďalšie monografické spracovanie s možnosťami využitia výsledkov empirických výskumov. I keď sociologický prístup nemôže ignorovať relatívnu samostatnosť príslušných spoločenských normatívnych systémov, nemožno iba na tejto rovine ustrnúť. Berúc do úvahy i negatívne historické skúsenosti z dôsledkov nežiadúcich deformácií vzájomného vzťahu práva a politiky, je právo (str. 312) viac ako len nástroj. Právo a politika majú popri spoločných črtách (spoločný zdroj v štáte, stimulačná, resp. retardácia funkcia vzhľadom na spoločenskoekonomickú štruktúru) i významné špecifické črty. Žiaľ, iba lakonickou poznámkou upozorňuje Šamalík na neobyčajne aktuálne zjednodušovanie procesu transformácie práva na morálku v období výstavby komunizmu (str. 322).

Práca F. Šamalika predstavuje — možno bez nadsázky povedať — zatiaľ netypický žánr teoretickej právnej tvorby včelujúcej sa stále intenzívnejšie do prúdu tvorivého nedogmatického právneho myslenia ako základu nedefinovaného praktického prístupu k neobyčajne rýchlo sa meniacej sociálnej skutočnosti. Nie je určite vyústením jeho tvorby, skôr naopak, spolu s ďalšími jeho stami vytvára predpoklady pre postupné nemenej náročné spracúvanie problémov politického a právneho systému socializmu, ktoré problémy nie je reálne riešiť bezo zvyšku v jednej sebaobsiahlejšej práci, n. b. práci jednotlivca.

Diemenzie práce, ako už bolo povedané, umožňujú ju kvalifikovať ako „hraničnú“ prácu na rozhraní filozofie, teórie a sociológie práva, osobitne však prácu rehabilitujúcu skutočne komplexný štruktúralne vyvážený